

Оскільки економічні злочини вчиняються організованими угрупованнями, доцільною є розробка тактичних прийомів використання інформації, свідчень штатних та нештатних негласних співробітників, а також учасників цих угруповань, котрі сприяють розслідуванню (ст. ст. 13, 14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»). Наприклад, у США законом «Про засекречення інформації» передбачена можливість доповіді слідством матеріалів особисто судді, окремо від захисту і підсудного, для спільного вирішення питання про доцільність долучення їх до справи.

Комплексні дослідження вказаної проблеми, використання науки, розробка нових методик розслідування злочинів та їх узгодженість з новими рекомендаціями слідчої тактики забезпечать протистояння системі кримінальних проявів злочинних угруповань.

В. БАГИНСЬКИЙ (НЮА України)

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Комплексною цільовою програмою боротьби із злочинністю на 1996—2000 роки передбачається розробка науково-прикладних програм використання досягнень науки і техніки у боротьбі з окремими тяжкими злочинами (п. 71), зокрема в економічній сфері. Особливої уваги у зв'язку з цим потребує процес приватизації, який через наявність негативних чинників супроводжується значними зловживаннями, внаслідок чого держава втрачає значні кошти. Насамперед це розкрадання державного і колективного майна, хабарництво, незаконні валютні операції, шахрайство з фінансовими ресурсами тощо.

Стан злочинності у вказаній сфері характеризується динамікою постійного зростання злочинних проявлень. У 1995 р. в сфері приватизації встановлено майже 300 злочинів. Серед них значну частину складають розкрадання (120), хабарництво (72), кримінальні порушення валютного законодавства (108). У сфері приватизації викрито: у Києві — 242 злочини, Одеській — 25, Донецькій — 23, Житомирській та Львівській областях — по 22 злочини. У 1996 р. в сфері приватизації виявлено вже 476 злочинів.

У 1996 р., за даними Фонду державного майна України, були здійснені перевірки виконання умов договорів купівлі-продажу державного майна на 6512 підприємствах України (база даних договорів купівлі-продажу, які підлягають обо-

в'язковому контролю, налічує понад 14000 договорів). Порушення були виявлені на 36,6 % перевірених підприємств).

Наведені дані свідчать про наявну криміналізацію процесу приватизації. Для успішного вирішення вказаної проблеми вважається за доцільне використовувати як традиційно криміналістичний потенціал, так і дані інших наук.

У криміналістиці протягом тривалого часу розроблялися загальні положення та окремі методики розслідування розкрадань у різних галузях виробництва та обслуговування. Однак зрозуміло, що методика розслідування злочинів у сфері приватизації не розроблялась за відсутністю цього процесу. І зараз, коли вже приватизовано понад 25 % усіх підприємств та організацій України (за даними Фонду державного майна України), виникає необхідність у проведенні глибокого наукового аналізу та розробці методичних рекомендацій з розслідування розкрадань, особливо вчинених шляхом зловживання службовим становищем. Це підтверджується опитами та анкетуванням слідчих працівників правоохоронних органів, які були проведені НДІВПЗ у 1996—1997 рр.

Для розробки відповідної методики розслідування передусім необхідно використовувати дані вивчення слідчої практики для окреслення криміналістичної характеристики вказаного виду злочинів. В такій характеристиці на перший план (як і звичайно для даного виду злочинів) виступає проблема способів розкрадань. Дані слідчої практики вказують на те, що злочинцями використовуються такі способи розкрадань державного та колективного майна:

— умисне доведення підприємства до банкрутства з метою зниження його реальної вартості шляхом укладання знаки невігідних угод, невиконання обов'язків за контрактами та ін;

— домовленість між посадовими особами управлінь комунальної власності та покупцями про зниження вартості майна підприємства, що приватизується, з метою подальшого його викупу, а також домовленість учасників торгів (аукціону) з метою гри на «зниження»;

— приватизація підприємств торгівлі, сфери послуг за їх остаточною вартістю, а також шляхом заліку орендної плати за придбане у власність майно та переоформлення договорів оренди «заднім числом»;

— приховування майна, придбаного до приватизації, по розпискам в інших підприємствах шляхом різноманітних фінансових махінацій (оформлення документів на фіктивне виконання обсягів робіт, надання послуг та ін.);

— заниження вартості підприємства (в разі продажу за конкурсом) для «свого» покупця за мотивами, що його про-

позиції найкраще відповідають критеріям, встановленим продавцем;

— продаж державними підприємствами основних засобів, об'єктів соціальної інфраструктури без дозволу Фонду державного майна, не на аукціоні й не за конкурсом;

— використання недостовірних інвентаризаційних описів при оцінці, в яких не відображені усі основні засоби, які є в наявності або частина яких визначена як МБП;

— невикористання зонального коефіцієнту або його заниження при приватизації підприємств торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування;

— здійснення оцінки вартості приватизованого підприємства значно пізніше (від кількох місяців до кількох років) проведеної інвентаризації, хоча методикою встановлено один місяць;

— оформлення актів оцінки та інших документів з приватизації до проведення індексації основних засобів;

— недостовірні експертні оцінки будівель, списання, не за встановленим порядком без експертної оцінки обладнання й інших інвентарних об'єктів основних засобів, на які повністю нараховано знос (особливо показове списання технологічного обладнання, верстатів та механізмів, автотранспорту);

— невірне визначення зворотних коштів, що надані в оренду, невірне застосування коефіцієнту індексації запасів та витрат;

— застосування не передбачених державною програмою засобів приватизації;

— невключення різноманітних нематеріальних активів, які є або повинні бути на балансі підприємства, до інвентаризаційного опису з метою їх подальшого привласнення або продажу.

Особливості способів підготовки, здійснення та приховування розгляданого виду розкрадань залежить від специфіки сфери приватизації, зокрема, механізму її проведення, що потребує здійснення злочинцями інших кримінальних дій, передусім хабарництва, зловживання службовим становищем, службового підлогу та ін.

Потребує уваги визначення нових, невідомих раніше криміналістиці способів приховування злочинів цього виду, коли важливим стає не сам факт розкрадання, а приховування його сутності як один з видів протидії його виявленню. В цьому разі сутність приховування полягає не в тому, щоб приховати факт відокремлення предмету розкрадання, а в тому, щоб придати цьому факту законний правомірний вигляд.

Провідна ідея факту такого розкрадання найчастіше постає у тому, щоб зацікавлені у приватизації особи та посадові

особи, що мають контрольні повноваження, об'єктивно сприймали неправомірні дії як законні. На жаль, в нинішніх умовах це стає можливим, тому що обстановка процесу приватизації визначається наявністю дуже недосконалої нормативно-правової бази неврегульованістю багатьох істотних питань, що дозволяє посадовим особам маневрувати окремими положеннями законодавства про приватизацію на свою користь.

Так, у постанові Верховної Ради України від 29 липня 1994 р. «Про вдосконалення процесу приватизації в Україні та посилення контролю за її проведенням» були відмічені недосконаленість діючої методики оцінки вартості приватизованих об'єктів, відсутність окремих важливих положень, що регулюють дані відносини. На жаль, й досі, наприклад, юридично не розроблений порядок оцінки нематеріальних активів у складі цілосного майнового комплексу державного підприємства. Цим самим створюється певна криміногенна обстановка приватизації, яка ускладнюється відсутністю досвіду у керівництва та посадових осіб підприємства, для яких вказані «вузькі» місця процесу приватизації стали своєрідним виправданням на випадок невдалих результатів, а для деяких з них — ще й прикриттям службових зловживань.

Аналізуючи особливості криміналістичної характеристики особи розкрадача, діючого в умовах приватизації, слід зазначити появу якісно нових обставин, мотивуючих його поведінку. Насамперед з формуванням колективної та приватної форм власності істотно змінилися функціональні обов'язки, іншими словами, службове становище посадової особи. Замість звичної вертикальної системи керівництва та управління, заснованій на жорсткому, ретельному контролі «зверху» та детальній регламентації усієї господарської діяльності, приходиться нова, ринково орієнтована та економічно обґрунтована система управління, ключовими рисами якої стають самостійність керівника (посадової особи) у прийнятті рішень, підприємницька свобода у виборі способів, форм та методів господарювання, гнучка система контролю діяльності де тільки «зверху», а й «знизу» (обумовлена істотним збільшенням кількості виборних посад, поширенням застосування на підприємствах колективного договору та ін.). Але іноді збільшені повноваження та повна господарська самостійність використовуються посадовими особами з протиправною, корисливою метою, стають джерелом особистого збагачення.

Характеризуючи предмет розкрадання стосовно умов приватизації, слід вказати на появу нових видів майна, які можуть виступати предметом розкрадань. Це основні засоби підприємств, що приватизуються, а також нематеріальні активи —

частки, паї, продукти інтелектуальної власності, які мають вартісні показники.

Для формування зазначеної методики, крім криміналістичних, необхідно застосування досягнень інших галузей знання, оскільки розглядувані злочини мають значну латентність, недостатньо вивчені їх ознаки. До того ж вони часто «розчинюються» в інших складах злочинів, наприклад, таких, як зловживання службовим становищем, хабарництво, шахрайство з фінансовими ресурсами тощо. У зв'язку з цим необхідно використовувати дані інших наук, з тим щоб найбільш ефективно викривати приховані розкрадання в галузі приватизації. Вміле застосування наукових розробок бухгалтерського обліку, економіко-математичного аналізу, статистичних методів дозволяє більш оперативно реагувати на вчинювані злочини.

Привертає увагу як дуже перспективний напрямок взаємодія слідчих з експертами-економістами, які проводять економічну експертизу техніко-економічних показників (ТЕП), що дозволяє встановлювати зміну цих показників у доприватизаційний період та після нього. З'ясування того, чи є це наслідком змін приватизаційного процесу або вказані показники штучно змінені, дозволяє зробити висновок про наявність або відсутність складу злочинну в діях відповідних осіб.

Проведення економічної експертизи може допомогти вивчити причинно-наслідковий зв'язок між значними відхиленнями у використанні сировини, енергоносіїв, води, інших показників та вихідними показниками готової продукції, процентним співвідношенням бракованої та неліквідної продукції, її подальшою уцінкою або реалізацією. Виявлені значні відхилення ТЕП від прийнятих та таких, що відповідають стандартам, можуть свідчити про злочинний характер цих відхилень.

О. РАГУЛІНА (НЮА України)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ. ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ

Тема боротьби з економічними злочинами стосується хоча й самостійного, але органічно пов'язаного з нею комплексу питань боротьби з корупцією.

Корупція є однією з глобальних проблем економічного розвитку суспільства і становлення правової держави. У Національній програмі боротьби з корупцією, затвердженій Указом Президента України від 10 квітня 1997 р. № 319/97, у числі негативних моментів, що впливають на ефективність боротьби з корупцією, вказано на те, що у практичній діяль-